

Н. А. АСАЁНАК, В. С. ЛОЙКА

ЗМЯНЕНИЕ БІЯХІМІЧНАГА САСТАВУ КЛУБНЯЎ БУЛЬБЫ ПРЫ ҮНЯСЕННІ ҚАМПОСТУ З БЫТАВЫХ АДХОДАЎ

Сярод арганічных угнаенняў галоўная роля належыць гною. Акрамя гною, у цяперашні час ў якасці арганічнага угнаення пачалі больш шырока выкарыстоўваць кампосты з цвёрдых бытавых адходаў. Кампост з цвёрдых бытавых адходаў (ЦБА) з'яўляецца поўным угнаеннем, паколькі ў яго састаў уваходзяць усе неабхадныя для росту і развіцця раслін элементы. Атрыманы заводскім спосабам, ён меў вільготнасць ад 36,5 да 41,7%. Арганічная частка бытавых адходаў складала 51,8—52,2% і была прадстаўлена кухоннымі адкідамі (25—45%) і паперай (20—40%). Характэрнай асаблівасцю арганічнай часткі кампосту з'яўлялася нізкая колькасць азоту (0,93—1,19%) у параўнанні з тарфяным гноем (2,22—2,77%) і шырокія суадносіны С : Н.

Вельмі важным кампанентам попельнага саставу з'яўляўся фосфар. У саставе попелу кампостаў колькасць яго вагалася ад 0,46 да 0,52%. Колькасць калію знаходзілася ў межах 0,50—0,53%. Звяртае на сябе ўвагу вялікая колькасць кальцыю (4,36—5,57%) і магнію (1,32—1,52%). Колькасць медзі была ў межах 0,01—0,05%, жалеза — 1,12—1,26, цынку — 0,22—0,28, кобальту — 0,001—0,009 і марганцу — 0,88—1,14%.

Эфектыўнасць кампосту з ЦБА вывучалі ў звяне севазвароту бульба, ячмень + канюшына, канюшына першага года, канюшына другога года. Глеба э/б «Жодзіна» дзярнова-падзолістая лёгкасуглінкавая, рН_{KCl} 5,9, колькасць гумусу — 2,2, агульнага азоту — 0,11%, Р₂O₅ (па Кірсанаву) — 13,3 і K₂O (па Маславай) — 13,6 мг/100 г глебы.

У сярэднім за тры гады (1981—1983) кампост з ЦБА панізіў колькасць сухога рэчыва ў клубнях бульбы сорту Тэмп на 0,92—2,78%

Таблица 1. Уплыў кампосту з ЦБА на колькасць сухога рэчыва, крухмалу і сырога бялку ў клубнях бульбы (сярэднія за 1981—1983 гг.), %

Угнаенне бульбы	Сухое рэчыва	Крухмал	Сыры бялкі (N×6,25)
1. Кантроль (без угнаення)	27,38	19,50	7,42
2. Кампост з ЦБА — 20 т/га	26,46	18,20	7,14
3. Кампост з ЦБА — 40 т/га	25,66	18,20	7,31
4. Кампост з ЦБА — 60 т/га	26,02	18,10	7,87
5. Кампост з ЦБА — 40 т/га+N ₆₀	25,78	18,20	7,38
6. Кампост з ЦБА — 40 т/га+N ₆₀ P ₆₀	25,68	18,00	7,62
7. Кампост з ЦБА — 40 т/га+N ₆₀ P ₆₀ K ₁₂₀	25,88	18,00	7,84
8. Тарфянны гной — 40 т/га	25,61	18,20	7,38
9. НРК, экв. 40 т/га кампосту з ЦБА	27,37	19,00	7,78
10. N ₆₀ P ₆₀ K ₁₂₀	26,57	19,10	7,43

(табл. 1). Найбольшая колькасць сухога рэчыва назіралася пры ўнісені 20 т/га кампосту (26,46%). З павелічэннем дозы да 40 і 60 т/га яна зменшылася да 25,66—26,02%. Пры сумесным унісенні кампосту і мінеральных угнаенняў (вар. 5—7) колькасць сухога рэчыва вагалася ад 24,60 да 25,88%.

Унісенне кампосту з ЦБА і тарфянога гною ў чыстым выглядзе аднолькава ўплывала на колькасць сухога рэчыва (25,66 і 25,61%). Па адных мінеральных угнаеннях яна была на 0,81% ніжэйшай за кантрольны варыянт.

Колькасць крухмалу ў клубнях бульбы ў гады з рознымі ўмовамі надвор'я змяніяецца гэтак жа сама, як і колькасць сухіх рэчываў. У гады з пераўтольготненым вегетацыйным перыядам крухмалістасць клубняў ніжэйшая, а ў гарачыя і сухія гады значна павышаецца.

Спрыяльныя ўмовы вегетацынага перыяду 1983 г. садзейнічалі назапашванню крухмалу ў клубнях, і колькасць яго па дзялянках, угноенных кампостам, склада 18,6—19,2%. У сярэднім за тры гады вырошчвання бульбы кампост у чыстым выглядзе і ў спалучэнні з мінеральнымі ўгнаеннямі панізуе колькасць крухмалу ў клубнях бульбы ў параўнанні з кантролем на 1,3—1,5% (табл. 1). Дозы 20 і 40 т/га кампосту ў аднолькавай ступені ўплывалі на назапашванне крухмалу: яго колькасць склада 18,2%. У большай ступені яна паніжалася пры ўнісенні 60 т/га (18,1%). Колькасць крухмалу ў клубнях бульбы пры ўнісенні адных мінеральных угнаенняў была ніжэйшай, чым у кантролі, на 0,4—0,5%. Змяншэнне крухмалу (гэтак жа сама, як і сухога рэчыва) у клубнях на варыянтах з кампостам і мінеральнымі ўгнаеннямі тлумачыцца, відаць, тым, што ўгнаенні, узмацняючы рост і развіццё раслін, павялічваюць перыяд іх вегетацыі і тым самым затрымліваюць паспяванне клубняў і біясінтэз крухмалу.

Акрамя крухмалу, адной з важных састаўных частак бульбы з'яўляецца бялкі. Пажыўная каштоўнасць бульбянога бялку вельмі вялікая і засваяльнасць амаль стопрацэнтная. Высока цэніца і небялковая частка азоцістых злучэнняў бульбы. Таму пры ацэнцы якасці бульбы побач з вызначэннем крухмалу трэба прымати пад увагу сыры бялкі, які ўключае ў сябе чисты бялак і небялковыя азоцістыя злучэнні.

Выкананыя намі біяхімічныя аналізы сведчаць, што выкарыстанне ўгнаенняў як фактару, які паляпшае жыўленне раслін бульбы, павышае біясінтэз сырога бялку (табл. 1). Так, на няўгноеным кантролі ў сярэднім за тры гады ў сухім рэчыве бульбы змяшчалася 7,42% сырога бялку, а пры ўнісенні ўгнаенняў — ад 7,14 да 7,84%. Дозы кампосту па-рознаму ўплывалі на колькасць азоцістых рэчываў у клубнях. Пры ўнісенні 20 т/га кампосту колькасць сырога бялку складала 7,14%, а

пры павелічэнні дозы да 60 т/га павышалася да 7,37, аднак не перавышала колькасць на контролі. Дадатковае ўнясенне ў кампост фосфару і калію павышала назапашванне сырога бялку на 0,20—0,42% у параўнанні з контролем.

Адны мінеральныя ўгнаенні (вар. 10) не садзейнічалі росту назапашвання азоцістых рэчываў у клубнях бульбы, і колькасць сырога бялку заставалася на ўздоўні контролльнага варыянта (7,43%).

Паўнацэннасць бялку раслін вызначаецца наяўнасцю незаменных амінакіслот, якія не могуць быць сінтэзаваны ў арганізме чалавека і жывёлін. Пры вывучэнні ўплыву ўгнаенняў на амінакіслотны састаў бялку бульбы адзінай думкі пакуль што не існуе. Так, у [4] сцвярджается, што ўнясенне ўгнаенняў побач са змяненнем колькасці бялку ў раслінах змяняе і колькасць асобных амінакіслот. Паводле даных [2], павелічэнне колькасці амінакіслот у клубнях бульбы адбываецца пры ўнясенні арганічных угнаенняў і NPK.

У нашых даследаваннях усе віды ўгнаенняў павышалі ў клубнях колькасць незаменных амінакіслот. Найвышэйшая сума ўсіх амінакіслот (5,26%), у тым ліку і незаменных (1,85%), адзначана пры ўнясенні пад бульбу 40 т/га кампосту ў спалучэнні з $N_{60}P_{60}$ мінеральных угнаенняў, што на 0,71 і 0,32% вышэй за контролль. Трэба адзначыць, што пры павелічэнні дозы кампосту сума ўсіх амінакіслот змяншаецца. Так, пасля 20 т/га кампосту яна складае 4,87, а пасля 60 т/га — каля 4,60%.

Нягледзячы на тое што пры ўнясенні ўгнаенняў колькасць сухога рэчыва і крухмалу змяншалася ў адносінах да контролю, агульны збор іх з адзінкі плошчы значна павышаўся (табл. 2). У сярэднім за тры гады збор сухога рэчыва з ураджаем клубняў на ўгноеных варыянтах склаў 56,4—71,7 ц, а крухмалу — 39,9—49,8 ц/га. Больш высокі збор гэтых паказыкаў атрыманы па кампосту ў спалучэнні з поўным мінеральным угнаеннем — адпаведна 64,9 і 47,5 ц/га.

Бульба для свайго росту і развіцця патрабуе вялікай колькасці элементаў жыўлення. Аднак ва ўмовах большасці глебава-кліматычных зон краіны расліны бульбы часцей за ўсё маюць патрэбу ў трох асноўных элементах жыўлення: азоце, фосфары і калію. Максімальная паглынанне гэтых элементаў звычайна назіраецца ў фазах бутанізацыі і цвіцення. Пры добрым забеспечэнні бульбы азотам павышаецца яе за сваяльная здольнасць у адносінах да фосфару і калію. З другога боку, забеспечэнне раслін каліем і фосфарам адыгрывае вельмі важную ролю ў выкарыстанні раслінамі азоту.

На колькасць мінеральных рэчываў, якія паглынаюцца з глебы, вельмі ўплываюць умовы надвор'я, угнаенні і г. д. Аднак пры любых умовах бульба больш паглынае калію, менш азоту і яшчэ менш фосфару.

Таблица 2. Валавы збор сухога рэчыва, крухмалу і сырога бялку ў клубнях бульбы, ц/га (1981—1983 гг.)

№ варыянта	Ураджай клубняў бульбы, ц/га	Сухое рэчыва		Крухмал		Сыры бялкоў	
		ураджай	прыбаўка	ураджай	прыбаўка	ураджай	прыбаўка
1	207	56,6	—	40,4	—	15,4	—
2	214	56,6	—	39,9	-0,5	15,2	-0,2
3	220	56,4	-0,2	40,0	-0,4	16,0	0,6
4	231	60,1	3,5	41,8	1,4	17,0	1,6
5	237	61,3	4,7	43,1	2,7	17,4	2,0
6	241	61,8	5,2	43,4	3,0	18,4	3,0
7	264	64,9	8,3	47,5	7,1	20,7	5,3
8	266	68,1	11,5	49,2	8,8	20,4	5,0
9	262	71,7	15,1	49,8	9,4	20,4	5,0
10	249	66,1	9,5	47,6	7,2	18,5	3,1

Таблица 3. Уплыў кампосту з цвёрдых бытавых адходаў на ўтрымліванне элементаў жыўлення ў клубнях бульбы, % на сухое рэчыва (1981—1983 гг.)

Угнаенне бульбы	Nагульн	P ₂ O ₅	K ₂ O	Ca	Mg	Cu	Fe	Zn	Co	Mn
1	1,18	0,51	1,99	0,06	0,92	0,011	0,036	0,026	0,047	0,021
2	1,14	0,51	2,29	0,07	0,91	0,008	0,034	0,019	0,049	0,015
3	1,17	0,51	2,29	0,08	0,89	0,008	0,031	0,019	0,053	0,019
4	1,18	0,50	2,38	0,08	0,89	0,011	0,046	0,023	0,070	0,019
5	1,18	0,50	2,23	0,10	0,94	0,011	0,042	0,027	0,054	0,015
6	1,22	0,49	2,39	0,11	0,94	0,011	0,035	0,012	0,046	0,011
7	1,25	0,54	2,46	0,13	0,95	0,016	0,052	0,016	0,056	0,012
8	1,25	0,50	2,29	0,07	0,94	0,015	0,054	0,015	0,058	0,012
9	1,24	0,44	1,90	0,06	0,87	0,011	0,036	0,011	0,036	0,011
10	1,19	0,45	2,07	0,06	0,96	0,011	0,048	0,015	0,037	0,011

Аналіз атрыманых даных паказвае, што ўнясенне аднаго кампосту і спалучэнне яго з мінеральнымі угнаеннямі павялічвае колькасць азоту ў клубнях бульбы (табл. 3). Колькасць агульнага азоту ў клубнях бульбы па кампосту ЦБА і адных мінеральных угнаеннях знаходзілася на ўзроўні контрольнага варыянта — 1,14—1,19%. Колькасць яго пасля спалучэння кампосту і мінеральных угнаенняў, а таксама пасля тарфянога гною была крыху вышэйшай (1,22—1,25%).

Унясенне кампосту ў чыстым выглядзе і сумесна з мінеральнымі угнаеннямі істотна не ўпłyвало на колькасць фосфару ў клубнях бульбы. Толькі адны мінеральныя угнаенні крыху паніжалі яго назапашванне ў клубнях — да 0,44—0,45% пры колькасці на контролі 0,51%. Усе угнаенні, якія былі ўнесены пад бульбу, павялічвалі назапашванне калію ў клубнях (табл. 3). Так, пасля аднаго кампосту колькасць калію ў клубнях павышаецца ў параўнанні з контролем на 0,30—0,39% (вар. 2—4) і знаходзіцца на ўзроўні ўтрымання яго пасля тарфянога гною (2,29%). Найбольшае назапашванне калію адзначана пасля кампосту ў спалучэнні з мінеральнымі угнаеннямі (вар. 7) — 2,46%. Адны мінеральныя угнаенні мала садзейнічалі назапашванню калію ў клубнях бульбы, і колькасць яго павялічвалася нязначна (1,9—2,07%).

Кампост у чыстым выглядзе і асабліва ў спалучэнні з поўным мінеральным угнаеннем павялічваў колькасць кальцу адпаведна на 0,01—0,02 і 0,02—0,07%. Пасля адных мінеральных угнаенняў назапашванне яго ў клубнях заставалася на ўзроўні контрольнага варыянта — 0,06%. У адносінах да магнію ўсе угнаенні нязначна ўпłyвалі на паступленне апошняга ў клубні бульбы.

Акрамя названых элементаў, з кампостамі ў глебу ўносіцца вялікая колькасць мікраэлементаў, якія можна падзяліць на дзве катэгорыі: 1) фізіялагічна неабходныя — Cu, Zn, B, Mo; 2) шкодныя для раслін у павышанай колькасці — Ca, Hg, Pb, Ni, As, Cl.

Асноўная прычына атручвання раслін ядавітымі рэчывамі заключаецца не ў колькасці гэтых рэчываў у глебе, а ў іх растваральнасці. Гэта датычыць не толькі мікра-, але і макраэлементаў. Вядомы выпадкі гібелі раслін з-за вялікай колькасці растворанага ў вадзе бору, у той час як бор у нераствораным выглядзе з'яўляецца няшкодным [1]. Такія элементы, як жалеза і алюміній, гэтак жа шкодна дзейнічаюць на расліны, асабліва калі значэнне pH і акісляльна-аднаўленчы патэнцыял вельмі нізкія.

У розных фазах свайго развіцця расліны па-разнаму засвойваюць цяжкія металы. Найбольшая колькасць металаў назапашваецца ў канцы перыяду росту. У [3] паказана, што пры угнаенні адходамі попельны састаў раслін можа істотна змяняцца. Гэтыя змены залежаць ад біялагічных асаблівасцей культур, стадыі развіцця раслін, месца іх ў севазвароце і глебавых умоў.

У наших даследаваннях кантролем па назапашванні мікраэлементаў у клубнях бульбы служылі варыянт без угнаення і тарфяны гной у той жа дозе, што і кампост. У сярэднім за трох гады (табл. 3) колькасць медзі ў клубнях знаходзілася на ўзоўні кантролю (0,011%) і не перавышала тарфяны гной (0,015%), за выключэннем кампосту ў сполученні з $N_{60}P_{60}K_{120}$, дзе колькасць медзі складала 0,016%. Назапашванне жалеза ва ўгноенных варыянтах знаходзілася ў межах ад 0,031 да 0,052% пры колькасці на кантролі 0,036% і пасля тарфянога гною 0,054%.

Паводле [5], уніясненне ў глебу фосфарных угнаенняў выклікае змяншэнне колькасці цынку ў тканках раслін. Аналагічная заканамернасць выяўлена ў наших доследах. Так, пры дапаўненні кампосту фосфарам (вар. 6, 7) колькасць цынку змяншаецца на 0,003—0,015% у адносінах да кантролю. Ці адбываецца паніжэнне даступнасці цынку, ці з'яўляецца фосфар непасрэдным антаганістам у адносінах да цынку або ці перашкаджае ён перамяшчэнню цынку ад каранёў да лістоў — гэтыя пытанні з'яўляюцца пакуль што спрэчнымі.

Назіралася павелічэнне колькасці кобальту ў параўнанні з кантролем — на 0,002—0,023%, але яно не перавышала варыянт з тарфяным гноем (0,058%). Толькі па самай высокай дозе кампосту (60 т/га) колькасць кобальту складала 0,070% і перавышала мінімальны ГДК, прынятый ў Англіі і ЗША.

Кампост ў сваім саставе змяшчае да 5% кальцыю. Вядома, што пры уніясненні ў глебу $CaCO_3$ адбываецца змяншэнне колькасці марганцу ў раслінах. Механізм такога дзеяння вапны зразумелы: з павелічэннем pH змяншаецца колькасць іона H^+ у глебе. У выніку адбываецца акісленне Mn^{++} (даступная форма) у чатырохвалентны Mn^{4+} (недаступная форма). Так, калі на кантрольным варыянце марганцу было 0,021%, то пры уніясненні кампосту яго стала менш — каля 0,011—0,019% (вар. 6 і 4).

Такім чынам, кампост з бытавых адходаў, як і тарфяны гной, станоўча ўплывае на біяхімічны састав клубняў бульбы і не прыводзіць да лішкавага назапашвання мікраэлементаў у атрымліваемай прадукцыі.

Summary

The results are presented of the studies carried out for three years to investigate the effect of solid household waste compost on the biochemical composition of potato tubers.

Літаратура

1. Кузьменкова А. М. Использование компостов из твердых бытовых отходов. М., 1976.
2. Коршунов В. А., Кутовенко Л. Н. // Химия в сельском хозяйстве. 1975. № 7. С. 17—18.
3. Лайнем Б. Т. и др. Использование осадков городских сточных вод в сельском хозяйстве: Советско-американский симпозиум по обработке осадка сточных вод. М., 1975.
4. Михаэль Г. // Сельское хозяйство за рубежом. 1964. № 9. С. 32—34.
5. Voisin A. // Soil plant. animal. English translation by Cath. / T. M. Herriott. London, 1965.